

Тема. Зміст освіти.

План

1. Поняття про зміст освіти, його складові елементи.
2. Основні тенденції розвитку змісту освіти на сучасному етапі становлення української держави.
3. Основні принципи відбору змісту освіти на сучасному етапі.

1. Поняття про зміст освіти, його складові елементи.

Зміст освіти — це система наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей учнів, формування їх світогляду, моралі і поведінки, підготовку до суспільного життя, до праці.

Вимоги до змісту освіти зумовлені життєвими потребами. У державному документі *Національна доктрина розвитку освіти* (2002 р.) визначено стратегічні завдання реформування змісту освіти: "Мета державної політики щодо розвитку освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти".

Пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку освіти є:
(Стаття 6 Закону України про освіту, 2017).

1. Засадами державної політики у сфері освіти та принципами освітньої діяльності є:

- людиноцентризм;
- верховенство права;
- забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності;
- забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, у тому числі за ознакою інвалідності;
- розвиток інклюзивного освітнього середовища, у тому числі у закладах освіти, найбільш доступних і наближених до місця проживання осіб з особливими освітніми потребами;
- забезпечення універсального дизайну та розумного пристосування;
- науковий характер освіти;
- різноманітність освіти;
- цілісність і наступність системи освіти;
- прозорість і публічність прийняття та виконання управлінських рішень;
- відповідальність і підзвітність органів управління освітою та закладів освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності перед суспільством;
- інституційне відокремлення функцій контролю (нагляду) та функцій забезпечення діяльності закладів освіти;
- інтеграція з ринком праці;
- нерозривний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, національними традиціями;

свобода у виборі видів, форм і темпу здобуття освіти, освітньої програми, закладу освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності;
академічна добросовісність;
академічна свобода;
фінансова, академічна, кадрова та організаційна автономія закладів освіти у межах, визначених законом;
гуманізм;
демократизм;
єдність навчання, виховання та розвитку;
виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій;
формування усвідомленої потреби в дотриманні Конституції та законів України, нетерпимості до їх порушення;
формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психологічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками;
формування громадянської культури та культури демократії;
формування культури здорового способу життя, екологічної культури і дбайливого ставлення до довкілля;
невтручання політичних партій в освітній процес;
невтручання релігійних організацій в освітній процес (крім випадків, визначених цим Законом);
різномісність та збалансованість інформації щодо політичних, світоглядних та релігійних питань;
державно-громадське управління;
державно-громадське партнерство;
державно-приватне партнерство;
сприяння навчанню впродовж життя;
інтеграція у міжнародний освітній та науковий простір;
нетерпимість до проявів корупції та хабарництва;
доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою.

2. Освіта в Україні має будуватися за принципом рівних можливостей для всіх.

Визначальними чинниками, якими керуються при визначенні змісту освіти для загальноосвітньої школи, є:

- рівень досягнення науки і техніки в різних галузях;
- завдання виховання всебічно розвиненої особистості;
- фізичні й соціально-психологічні можливості учнів певного віку;
- відповідність обсягу змісту відведеному часу на вивчення конкретної дисципліни;
- наявність навчально-матеріальної бази;
- відповідність міжнародним стандартам і національним особливостям.

Концепції освіти

Різні підходи до визначення змісту освіти ґрунтувалися на співвідношенні у змісті

освіти теоретичних і практичних комплексів знань.

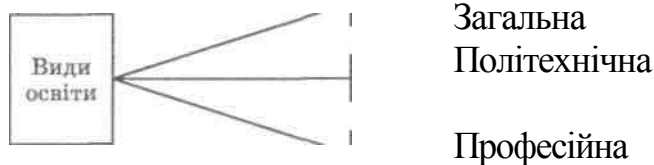
В кінці XVII і на початку XIX ст. набула розповсюдження **концепція формальної освіти**. Прибічники цієї концепції вважали, що джерелом знань є розум людини, що знання — витвір розуму. Тому провідне завдання освіти вони вбачали у розвитку розуму, тому у змісті освіти переважали предмети, які виконували функцію "гімнастики розуму".

У XIX ст. у зв'язку з розвитком машинного виробництва набуває переваги **концепція матеріальної освіти**, яка дала поштовх розвитку реальної освіти. У змісті освіти переважали предмети, спрямовані на озброєння практичними вміннями і навичками. Усі ці теорії виявляли крайнощі, збіднювали провідну функцію навчання — забезпечувати всебічний розвиток особистості.

Зміст освіти в нашій країні має бути надійним фундаментом для "відродження і розбудови національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян Української держави, формування освіченої, творчої особистості, становлення її фізичного і морального здоров'я, забезпечення пріоритетності розвитку людини, відтворення й трансляції культури і духовності в усій різноманітності вітчизняних та світових зразків".

Види освіти

Традиційно виділяють три види освіти: загальну, політехнічну і професійну

Загальна освіта передбачає оволодіння знаннями з основ наук і підготовку учнів до отримання професійної освіти. В межах загальної освіти виділяють такі цикли навчальних дисциплін: суспільно-гуманітарний, фізико-математичний, хіміко-біологічний, виробничо-технічний, мистецький.

Загальну освіту здобувають в загальноосвітніх навчально-виховних закладах (школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах). Але і під час навчання у професійних навчальних закладах учні продовжують поповнювати знання в царині загальної освіти.

Політехнічна освіта має такі завдання: ознайомлення з різноманітними галузями виробництва; пізнання сутності багатьох технологічних процесів; оволодіння певними вміннями і навичками обслуговування найпростіших технологічних процесів.

У процесі навчання в загальноосвітніх навчально-виховних закладах визначені такі шляхи оволодіння політехнічними знаннями: вивчення основ наук, заняття з трудового і виробничого навчання, практичні заняття в шкільних майстернях та міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, екскурсії на виробництво.

Суть політехнічної освіти та її джерела в загальноосвітніх закладах

Рис. Структура політехнічної освіти

Професійна освіта спрямована на оволодіння знаннями, уміннями і навичками, що необхідні для виконання завдань професійної діяльності. Професійну освіту людина здобуває у спеціальних навчальних закладах (професійно-технічних училищах, інститутах, університетах, академіях).

Усі види освіти (загальна, політехнічна, професійна) перебувають між собою в тісному зв'язку. У процесі отримання загальної освіти учні ознайомлюються з політехнічними знаннями. Водночас знання з основ наук і політехнізму, з одного боку, сприяють професійній орієнтації особистості, а з другого — є базою для отримання професійної освіти. У процесі професійної освіти людина розширює свою загальноосвітню підготовку і поглиблює політехнічну освіту.

Рівні освіти

Процес отримання освітньої підготовки має кілька рівнів. Відповідно до закону України "Про повну загальну середню освіту" (2020 р.) стаття 4, встановлено **Рівні, строки та форми здобуття повної загальної середньої освіти**

1. Повна загальна середня освіта здобувається на таких рівнях:

початкова освіта – (здобувається протягом чотирьох років) перший рівень повної загальної середньої освіти, що передбачає виконання учнем вимог до результатів навчання, визначених державним стандартом початкової освіти;

базова середня освіта - другий рівень повної загальної середньої освіти, що передбачає виконання учнем вимог до результатів навчання, визначених державним стандартом базової середньої освіти;

профільна середня освіта - третій рівень повної загальної середньої освіти, що передбачає виконання учнем вимог до результатів навчання, визначених державним стандартом профільної середньої освіти.

2. У закладах освіти:

початкова освіта;

базова середня освіта здобувається протягом п'яти років;

профільна середня освіта здобувається протягом трьох років.

Тривалість здобуття повної загальної середньої освіти на кожному її рівні може бути змінена (подовжена або скорочена) залежно від форми здобуття освіти, результатів навчання та/або індивідуальної освітньої траєкторії учня.

Тривалість здобуття повної загальної середньої освіти на кожному її рівні особами з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти встановлюється Кабінетом Міністрів України.

3. Повна загальна середня освіта може здобуватися заочною (денною), дистанційною, мережевою, екстернатною, сімейною (домашньою) формами чи формою педагогічного патронажу, а також заочною (вечірньою), заочною формами (на рівнях базової та профільної середньої освіти). Профільна середня освіта професійного спрямування може здобуватися за дуальною формою здобуття освіти.

Положення про форми здобуття повної загальної середньої освіти затверджуються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Закон України «Про освіту» (2017)

Стаття 10. Складники та рівні освіти

1. Невід'ємними складниками системи освіти є:

дошкільна освіта;
повна загальна середня освіта;
позашкільна освіта;
спеціалізована освіта;
професійна (професійно-технічна) освіта;
фахова передвища освіта;
вища освіта;
освіта дорослих, у тому числі післядипломна освіта.

2. Рівнями освіти є:

дошкільна освіта;
початкова освіта;
базова середня освіта;
профільна середня освіта;
перший (початковий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти;
другий (базовий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти;
третій (вищий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти;
фахова передвища освіта;
початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
перший (бакалаврський) рівень вищої освіти;
другий (магістерський) рівень вищої освіти;
третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень вищої освіти;
науковий рівень вищої освіти.

Всі вони пов'язані між собою

Законом України "Про освіту" вводиться поняття "**державний стандарт освіти**", що передбачає встановлення вимог до змісту, обсягу і рівня освітньої та фахової підготовки. Державні стандарти освіти є основою оцінювання освітнього та кваліфікаційного рівня громадян незалежно від форм здобуття освіти.

Зміст загальної освіти складається з таких структурних частин:

1) система знань про природу, суспільство, способи діяльності, засвоєння яких є

основою формування в учнів наукового світогляду;

2)досвід практичної діяльності, тобто система інтелектуальних та практичних умінь і навичок, що становлять основу сукупності конкретних видів діяльності, необхідних молодому поколінню для збереження надбань попередніх поколінь;

3)досвід творчої діяльності, який забезпечував би подальший розвиток культури людства;

4)досвід ціннісного ставлення людини до навколишнього світу.

2. Нормативні документи змісту освіти

Процес навчання і зміст освіти в Україні регулюється певними державними документами. Це, в першу чергу, навчальні плани, навчальні програми, підручники і навчальні посібники.

У державній програмі "Освіта" ("Україна ХХІ століття") сформульовано найважливіші **принципи реформування системи освіти:**

◆ демократизація освіти і розширення автономії навчальних закладів з урахуванням розвитку партнерства учнів, студентів та педагогів, гуманізація системи, що полягає в утвердженні людини як вищої соціальної цінності

◆гуманізація освіти, яка покликана формувати у свідомості учнів цілинні науковий світ, розвивати їх духовність і творче мислення;

◆національна спрямованість освіти, її гармонійне поєднання з національною історією і народними традиціями;

◆ неперервність освіти, перетворення її в процес, що триває протягом всього життя людини;

◆ неподільність навчання і виховання, їх органічна єдність як чи не найважливішого важеля економічного і політичного розвитку суспільства.

типова освітня програма - документ, що містить комплекс освітніх компонентів, які забезпечують досягнення учнями результатів навчання, визначених державним стандартом (стандартом спеціалізованої освіти) для відповідного рівня повної загальної середньої освіти, що затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки (для закладів спеціалізованої освіти - центральними

органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать відповідні заклади спеціалізованої освіти);

типовий навчальний план - складник типової освітньої програми, що визначає загальний обсяг навчального навантаження на відповідному рівні (циклі) повної загальної середньої освіти (в навчальних годинах), його рекомендований розподіл за роками навчання між навчальними предметами (інтегрованими курсами), обов'язковими для вивчення, послідовність їх вивчення, а також кількість годин на вивчення вибіркових освітніх компонентів, зокрема, навчальних предметів, курсів, інтегрованих курсів;

Навчальний план — це затверджений Міністерством освіти і науки документ, в якому визначається для кожного типу загальноосвітніх навчально-виховних закладів перелік навчальних предметів, порядок їх вивчення за роками, кількість тижневих годин на їх вивчення, структура навчального року.

Державний компонент забезпечує необхідний для кожного учня обсяг і рівень знань, умінь і навичок. Він включає мовно-літературну освіту (рідна, державна і іноземна мова та література), математику, основи інформатики, суспільні предмети (історія, правознавство), географію, природничі дисципліни (фізика, хімія, біологія), естетичні предмети, трудове навчання, фізичну культуру і допризовну підготовку юнаків.

Шкільний компонент відбирає факультативи з окремих предметів, дисциплін спеціалізації. Відповідно до Закону України "Про освіту" сюди належать і мова національності — польська, чеська, грецька — у місцях компактного проживання цих національностей.

Навчальний план з профільного навчання (10-12 класи) складається з трьох частин: а) циклу профільних предметів; б) загальний цикл предметів; в) курси за вибором. Для всіх профілів обов'язковими є такі предмети: українська мова, історія України, інформатика та іноземна мова.

Група профільних предметів складається з двох частин — інваріантної та варіантної.

Типові навчальні плани встановлюють сумарне гранично допустиме навчальне навантаження учнів, тобто кількість навчальних годин на

Вимоги до навчального плану:

- а) забезпечення всебічного розвитку особистості школяра;
- б) забезпечення потреб суспільства на даному етапі
- в) врахування рівня розвитку науки;
- г) врахування рівня розвитку учнів, їх потреб та інтересів;
- г) врахування національних особливостей України і регіону.

Навчальна програма — документ, що визначає зміст і обсяг знань з кожного навчального предмета, умінь і навичок, які підлягають засвоєнню, зміст розділів і тем з розподілом їх за роками навчання.

Система викладу змісту навчального матеріалу у навчальній програмі з предмету може бути:

- а) **лінійною** — безперервна послідовність матеріалу від простого до складного

відповідно до принципів послідовності, систематичності і доступності;

б) **спіральною** — неперервне розширення і поглиблення знань з певної проблеми;

в) **концентричною** — повторне вивчення певних розділів, тем для глибшого проникання в сутність явищ і процесів;

г) **змішаною** — комбінація різних систем викладу змісту навчального матеріалу.

Вимоги до навчальних програм:

а) високий науковий рівень з врахуванням досягнень науково-технічного прогресу;

б) виховний потенціал;

в) генералізація навчального матеріалу на основі фундаментальних положень сучасної науки;

г) групування його навколо провідних ідей і наукових теорій;

д) розвантаження програм від надто ускладненого і другорядного матеріалу;

е) реалізація міжпредметних зв'язків;

ж) реалізація ідеї взаємозв'язку науки, практики і виробництва;

з) формування умінь і навичок учнів з кожного предмета.

Зміст освіти має відповідати таким вимогам:

а) відповідність соціальному замовленню суспільства, тобто завданням всебічного розвитку людини;

б) забезпечення високої наукової і практичної значущості навчального матеріалу, який включається в зміст освіти;

в) врахування реальних можливостей процесу навчання (закономірностей, принципів, методів, організаційних форм навчання, рівня загального розвитку школярів, стану навчально-методичної і матеріальної бази школи);

г) забезпечення соціальної детермінованої єдності в конструюванні та реалізації змісту освіти з позиції всіх навчальних предметів, що вивчаються в школі.

Удосконалення змісту освіти відповідно до вимог розбудови національної школи:

а) введення до навчального плану нових предметів;

б) вдосконалення навчальних програм з усіх навчальних дисциплін;

в) розробка теоретичних основ побудови підручників нового типу;

г) визначення єдиного рівня загальної освіти в різних типах навчальних закладів;

д) розробка навчальних комплексів — набору основних дидактичних матеріалів з одного предмета.

Щоб знайти своє місце в житті, ефективно освоїти життєві і соціальні ролі, **випускник української школи має володіти певними якостями, вміннями:** бути гнучким, мобільним, конкурентноздатним, вміти інтегруватись у динамічне суспільство, презентувати себе на ринку праці; критично мислити; використовувати знання як інструмент для розв'язання життєвих проблем; генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення й нести за них відповідальність; володіти комунікативною культурою, вміти працювати в команді; вміти запобігати та виходити з будь-яких конфліктних ситуацій; цілеспрямовано використовувати свій потенціал як для самореалізації у професійному й особистісному плані, так і в інтересах суспільства, держави; вміти здобувати, аналізувати інформацію,

отриману з різних джерел, застосовувати її для індивідуального розвитку і самовдосконалення; бережливо ставитись до свого здоров'я і здоров'я інших як найвищої цінності; бути здатним до вибору численних альтернатив, що пропонує сучасне життя.

4. Характерним для змісту **освіти в зарубіжних країнах** є: інтеграція навчальних предметів на основі міжпредметних проектів; відбір навчального матеріалу на основі інтересів і безпосередніх потреб дитини; надання переваги або природничо-математичним предметам, або предметам гуманітарного циклу; диференціація навчання за змістом; деполітизація і деідеологізація навчального процесу.

Право на одержання диплома про закінчення середньої школи США дає певне число залікових одиниць, або "кредитів" (не менше 16), які випускник повинен набрати у процесі навчання. Заліковою одиницею вважається вивчення даної дисципліни по 5 годин на тиждень протягом року. Таких залікових одиниць необхідно набрати: з англійської мови і літератури — 4, з історії—2, соціальних наук— 1, природничих наук— 2, математики (алгебра, геометрія, тригонометрія) —2. Крім того, кожен учень зобов'язаний пройти який-небудь 2-3-годинний цілеспрямований курс, наприклад, іноземної мови, психології, стенографії, 3-4 залікових одиниці можна також одержати, вивчаючи додаткові предмети на вибір.

Народна педагогіка про зміст навчання: "Де більше науки, там менше муки", "Наука в ліс не веде, а з лісу виведе", "Потрібно учитись, завжди пригодиться".

Компоненти змісту освіти:

- Знання про світ і способи діяльності інтелектуального і практичного характеру (відображаються в свідомості людини у вигляді понять, суджень, теорій);
- Способи діяльності, досвід їх застосування (втілюються в уміннях і навичках);
- Досвід творчої діяльності;
- Досвід емоційно-ціннісного ставлення передбачає наявність знань, умінь, які формують ставлення учнів до світу, знань, моральних норм, ідеалів.

Всі компоненти взаємопов'язані. Сучасна освіта орієнтується на формування конкурентоспроможного фахівця.